

УДК 378:[658,612:001]

РЕКОМЕНДАЦІЇ ВИКЛАДАЧАМ ЩОДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІЇВ

Тимофєєва О.Я.

Дунайський інститут Національного університету «Одеська морська академія», Україна, Ізмаїл

У статті наведено основні рекомендації щодо формування у майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності. Виділяється необхідність використання компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, проблемного та контекстного навчання. Підкреслюється вагомість структурування змісту навчання відповідно до ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії судноводіїв, використання діалогічних методи для відпрацювання у курсантів навичок міжособистісної взаємодії, створювати систему завдань для відпрацювання курсантами навичок прийняття ефективного управлінського рішення. та підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв.

Ключові слова: соціально-комунікативна компетентність, методичні рекомендації, гуманітарні дисципліни, майбутні судноводії.

Тимофеева О.Я. Рекомендации преподавателям по формированию социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей/ Дунайский институт Национального университета «Одесская морская академия», Украина, Измаил

В исследовании рассматриваются основные рекомендации формирования социально-коммуникативной компетентности у будущих судоводителей. Целью исследования является освещение способов формирования социально-коммуникативной компетентности в процессе изучения гуманитарных дисциплин. Выделяются следующие методологические подходы: компетентностный, личностно-ориентированный и прагматический. Подчеркивается необходимость использования проблемного и контекстуального обучения. Автор освещает вопросы диалогических методов обучения и принятия управленческого решения на основе контекстного обучения. Необходимым является готовность научно-педагогического состава к формированию социально-коммуникативной компетентности будущих судоводителей, так как функция преподавателя как обучающая, так и психологическая.

Ключевые слова: социально-коммуникативная компетентность, методические рекомендации, гуманитарные дисциплины, будущие судоводители.

O. Tymofieieva Recommendations for teachers concerning future navigators' formation of social communicative competence/ Danube institute of National university "Odessa Maritime Academy"

The article regards the basic recommendations for scientific and pedagogical staff as to future navigators' social communicative competence. It aims to clear up the ways of development of social communicative competence during the Liberal Arts learning process. The following methodological approaches are emphasized as the most important ones: competency, personality oriented and pragmatist. The author underlines the necessity of the problem and contextual learning. The author covers the issue of dialogical communicative and a due managerial decision. The best way to mould the social communicative competence is the simulation of future profession situations including subject and sociocultural content. The next condition is readiness of scientific and pedagogical staff for social communicative competence formation, as the teacher's function is both tutorial and psychological.

Key words: social communicative competence, methodical recommendations, the Liberal Arts, future navigators.

Вступ.

Зміст та особливості професійної діяльності судноводія обумовлюють необхідність сформованості у них відповідних особистісних якостей, потрібних для ефективної професійної комунікації. Діапазон управлінських функцій сучасного судноводія обумовлений соціальною значимістю його професійної діяльності та визначає необхідність його широкої обізнаності з комунікативними стратегіями і тактиками налагодження оперативної, управлінської, виховної та психокорекційної діяльності. Знання судноводієм особливостей забезпечення належного клімату між членами екіпажу дозволяє протидіяти негативним впливам мікро- і макросередовища. Саме особистісний потенціал судноводія, його професійно орієнтоване спілкування допомагає створювати сприятливий морально-психологічний клімат серед членів екіпажу, належним чином «облаштовувати спільний дім», чим для моряків є тривалий час судно.

Особливе значення для судноводія має уміння діагностувати конфліктні відносини серед членів екіпажу з урахуванням форм і типів поведінки особистості в конфліктах формального та неформального рівня, а також психологічних особливостей конструктивного вирішення конфліктів. Судноводій повинен уміти аналізувати конфлікти серед членів екіпажу, виявляти, аналізувати та визначати

шляхи їх вирішення, визначати мотиви, що породжують внутрішньособистісні та міжгрупові конфлікти, діагностувати конфліктні взаємовідносини серед членів екіпажу, а також вживати заходів щодо їх запобігання [1]. Для цього судноводій повинен уміти використовувати комунікативні засоби для пом'якшення стресових ситуацій, обирати відповідні комунікативні стратегії і тактики вирішення конфліктних ситуацій.

Для судноводія важливе значення має і вміння спілкуватися з людьми різних культурних груп, з представниками інших віросповідань та національностей. Таке спілкування має низку соціокультурних труднощів, адже кожна людина має свої культурні й соціальні особливості, вона проживає на певній території, належить до конкретної соціальної групи, професійного товариства, нації, етносу, має свої релігійні й політичні погляди.

Таким чином, професійна діяльність судноводія специфічна, ця діяльність пов'язана з функціями оператора й керівника, яка часто відбувається на несприятливому для життєдіяльності тлі й висуває високі вимоги до його соціально-комунікативних властивостей. Важливість соціально-комунікативної компетентності судноводія обумовлена специфікою завдань щодо забезпечення безпеки судна. Зміст соціально-комунікативної компетентності судноводія становлять знання, вміння і навички, необхідні для адекватного розуміння інших людей та використання відповідних стратегій і тактик мовленнєвої поведінки у процесі професійної діяльності. Усе це свідчить про необхідність формування у майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності, що слід розглядати як важливе завдання педагогічної теорії в практики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано вирішення зазначеної проблеми.

У ХХ ст. проблеми спілкування та міжособистісної взаємодії стали предметом уваги таких напрямів наукових досліджень, як лінгвістика, семіотика, психолінгвістика, соціолінгвістика, когнітивна лінгвістика, етнолінгвістика, теорія масової комунікації. Важливим аспектом уваги комунікативної теорії є поняття «комунікація», «інформація», «групова, масова, міжособистісна комунікація» та «комунікативна компетентність». Сьогодні дослідники Ф. Бацевич, М. Василик [2, 3] зазначають, що з ускладненням громадського життя, його динамічністю, змінюється роль особистості у творенні повсякденного життя суспільства і його культур, важливого значення набуває вміння людини використовувати широкий та гнучкий діапазон тактик і стратегій комунікації у різних видах соціальної взаємодії.

У психології та соціальній психології учені Г. Андрєєва, Л. Орбан-Лембрик [4, 5] звертають увагу на психологічну природу мовлення й мови, особливості їхнього сприйняття вербальних і невербальних

засобів, а також специфіку міжособистісної взаємодії (способи спілкування, міжособистісне сприйняття й розуміння) індивіда, малих груп, міжгрупових відносин, тощо.

У педагогіці соціально-комунікативну компетентність трактують як одну з найважливіших, необхідних для життя в соціумі, підкреслюючи, що людина може усвідомити себе лише у постійних контактах з іншими, через толерантне ставлення до інших людей і думок. Е. Зеєр, О. Пометун [6, 7] обов'язково виокремлюють соціально-комунікативну компетентність серед інших ключових компетентностей, необхідних для ефективної міжособистісної та внутрішньогрупової взаємодії.

Окремі аспекти формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв містяться у публікаціях [8-10]. Беззаперечною є думка вчених про те, що сформованість соціально-комунікативної компетентності у наш час обумовлює ефективність соціальної і професійної взаємодії й життєву успішність особистості у соціумі та професійній діяльності.

Однак, незважаючи на досить широкий спектр наукових праць щодо вивчення соціально-комунікативної компетентності, комплексного дослідження її формування у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін на сьогодні немає. Визначення та експериментальна перевірка педагогічних умов формування цієї значущої для професійної діяльності здатності у курсантів морських навчальних закладів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін залишається важливим завданням професійної освіти.

Мета та задачі дослідження.

Мета дослідження – висвітлення методичних рекомендацій науково-педагогічному складу щодо формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін.

Для досягнення мети були поставлені наступні завдання:

1. Узагальнити результати наукових досліджень стосовно зазначеної проблеми.
2. Дослідити потенціал гуманітарних дисциплін у формуванні соціально-комунікативної компетентності.
3. Обґрунтувати методичні рекомендації щодо формування соціально-комунікативної компетентності.

Рекомендації щодо формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв.

Теоретичний аналіз проблеми формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін та результати експериментального дослідження дозволили обґрунтувати умови підготовки науково-

педагогічного складу морських ВНЗ щодо формування цієї професійно важливої властивості.

Насамперед слід зазначити, що серед важливих методологічних підходів до організації роботи з формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх фахівців слід використовувати компетентнісний, особистісно орієнтований та діяльнісний, а в їх рамках – проблемне та контекстне навчання та педагогічні системи оптимальної суб'єкт-суб'єктної взаємодії [11]. Окрім цього, важливе значення має дотримання принципів послідовного моделювання в навчальній діяльності курсантів цілісного змісту, форм і умов їх професійної діяльності, принципу культуродоцільності змісту, принципу провідної ролі спільної діяльності, принципу рефлексивності, а також принципу варіативності, гнучкості й динамічності дидактичного комплексу навчальних дисциплін.

Формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв передбачає структурування змісту навчання відповідно до вимог компетентнісного підходу та вимог «Міжнародної конвенції і кодексу про підготовку й дипломування моряків та несення вахти» [12], посадових інструкцій та специфіки професійної діяльності майбутніх судноводіїв. Йдеться про необхідність урахування багаторівневості комунікаційних зв'язків (капітан-керівництво, капітан-члени екіпажу, судноводій-іноземні колеги, судноводій-представники інших установ) і специфічних видів відносин (рольові, особистісні), комунікативних стратегій і тактик. Важливо звертати увагу на спеціальний зміст навчального матеріалу, який би дозволив формувати у майбутніх судноводіїв відповідну систему знань, мотивацій, орієнтацій, якостей та умінь, необхідних для належної соціально-комунікативної взаємодії.

З урахуванням того, що комунікація між людьми є динамічним процесом, який опосередкований їхніми характеристиками та ставленням до життя і один до одного, для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв необхідно звертати увагу на їх ціннісне ставлення до соціальної взаємодії та професійного спілкування. Для цього у змісті навчальних дисциплін слід передбачити вивчення проблем налагодження комунікації через знаходження нових смислів, розуміння курсантами себе, світу, свого місця в ньому, прийняття Іншого як цінності. Серед базових ціннісних орієнтацій, які визначають стратегію соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв, насамперед слід звертати увагу на такі, як повага до Іншого, толерантність і терпимість, трактування зустрічі з Іншим як дару, визнання його права на свою думку.

Важливе значення у формуванні ціннісних орієнтацій майбутніх судноводіїв має використання потенціалу гуманітарних дисциплін. Обов'язковими для включення у навчальний план підготовки

бакалаврів за напрямом підготовки 0701 «Транспорт і транспортна інфраструктура» є наступні дисципліни гуманітарного циклу: «Філософія», «Історія і культура України», «Українська мова за професійним спрямуванням» «Ділова українська мова», «Англійська мова», «Англійська мова за професійним спрямуванням», «Ділове листування на англійській мові», «Суспільство і держава», «Правознавство», «Морське право», «Політологія», «Етико-релігійна толерантність». Розглянемо деякі з них. Потенціал філософії полягає в пробудженні здатності людини розуміти себе, крізь себе – інших та світ навколо, розвиває власне мислення людини. Вивчаючи найбільш загальні питання функціонування і розвитку суспільства, ця дисципліна дає змогу дослідити загальні та істотні питання людських відносин. Тож філософія є основою гуманітарного знання. Зміст дисципліни «Етико-релігійна толерантність» знайомить курсантів не лише із різноманіттям людських культур, норм, вірувань та поглядів, але, першочергово, розкриває цінність поваги до людини, її прав та свобод, визнання різноманіття і відмова від зведення цього різноманіття до єднання або до переваги якоїсь однієї точки зору. Формування такої особистісної якості як толерантність передбачає готовність прийняти інших такими, які вони є, і взаємодіяти з ними на основі згоди. Таке ставлення вбачається неодмінною умовою забезпечення безпеки мореплавства, бо більшість екіпажів світового торговельного флоту є багатонаціональними. Як відомо англійська мова є *lingua franca* сучасної морської індустрії. Завдання дисциплін «Англійська мова» та «Англійська мова за професійним спрямуванням» полягає у формуванні та набутті знань, навичок та вмінь використання англійської мови на практиці, безпосередньо при виконанні посадових обов'язків, професійної діяльності і в соціально-побутовому спілкуванні, відповідно до конвенції ПДНВ (STCW-78/95) з поправками. Курсанти набувають здатності подальшого самостійного розвитку мовленнєвих компетенцій упродовж виконання професійних і соціально-побутових завдань з метою вдосконалення відповідальної професійної компетентності судноводія. В цілому гуманітарні дисципліни визначають відносини між людьми, вводять майбутніх фахівців у сферу духовних пошуків різних епох, ознайомлюють з різними варіантами відповідей на фундаментальні проблеми буття, забезпечують духовні орієнтації, надають здатність зберігати та зміцнювати культурний потенціал. Блок гуманітарних дисциплін – це можливість осмислення людиною своєї природи й сутності, змісту буття, щастя, що є важливою умовою вироблення чіткої життєвої позиції, міцної моральної основи та забезпечує моральну й психологічну стійкість при вирішенні складних особистісних та професійних завдань. Загалом потенціал гуманітарних дисциплін дозволяє належним чином готувати майбутніх судноводіїв до

соціально-комунікативної взаємодії, формувати стратегію їх професійного спілкування та ставлення до себе та інших [13].

З метою формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв важливо враховувати значення діалогу в становленні особистості, так як він є способом, за допомогою якого люди досягають значення як особистості. Як відомо, «людське існування здійснюється не в мовчанні, а у слові, в роботі, у дії та роздумах» [14]. Слід враховувати, що у наш час діалог допомагає знайти спільні рішення, досягти взаєморозуміння при вирішенні конфліктних ситуацій, подолати конфронтацію та егоїзм. Значення діалогу полягає в тому, що він дозволяє виявляти виважене і водночас поважливе ставлення до Іншого, до його світогляду і цінностей. Діалогова комунікативна взаємодія є способом вирішення усіх можливих суперечностей, що виникають між людьми з різними світоглядами. З огляду на це слід якнайповніше використовувати потенціал діалогічних методів для відпрацювання у курсантів навичок міжособистісної взаємодії. Діалог має стати провідним фактором формування соціально-комунікативних умінь майбутніх фахівців [15].

Процесуальний аспект діалогової освіти має передбачати використання відповідних засобів та прийомів. Серед важливих форм діалогічного навчання важливе значення для формування соціально-комунікативної компетентності мають діалогові технології, тобто система діяльності педагога й курсантів, пов'язана зі створенням комунікативного середовища, розширенням простору співробітництва [16]. Диспути та дискусії слід організовувати як процес діалогічного спілкування учасників, під час якого вони мають набути практичного досвіду спільної участі в обговоренні й вирішенні теоретичних і практичних проблем професійної діяльності. Метою групової дискусії має бути навчання учасників чітко виражати свої думки й відстоювати їх в ситуаціях, коли зіштовхуються кілька точок зору, а також навчити розуміти протилежну думку і враховувати її позитивні сторони. Важливо звертати увагу на те, що для результативного діалогу кожна із сторін повинна подолати власний егоцентризм, визнати іншу сторону діалогу за рівноправного партнера, бути толерантним й намагатися почути і зрозуміти іншого, визнавати за партнером право мати іншу картину світу, сприймати досвід іншої сторони як знання, що розширює горизонт власного буття. Загалом головною характеристикою діалогових форм та методів навчання має бути визнання відмінностей та досвіду Іншого.

Для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв важливо враховували специфіку їх професійної діяльності, необхідність повсякчасного прийняття належного управлінського рішення. У цьому зв'язку особливо продуктивним є технологія контекстного навчання, що передбачає ситуаційно-

імітаційне моделювання предметного й соціокультурного змісту майбутньої професійної діяльності фахівця. У контекстному навчанні за допомогою семіотичної, імітаційної й соціальної навчальних моделей слід створювати педагогічні умови для переходу навчальної діяльності курсантів у професійну через квазіпрофесійну й навчально-професійну діяльності.

Основною одиницею змісту контекстного навчання має бути типове предметне завдання, тобто проблема, що виникає в ситуаціях професійної діяльності та спрямована на оптимальну взаємодію учасників професійного спілкування. Таке завдання має охоплювати предметно-технологічний, соціокультурний, психологічний, часовий й часто іншомовний зміст професійної діяльності, а загалом система навчальних завдань повинна охоплювати ситуації, що містять суперечливі, надлишкові або навіть неправильні дані, які б виключали альтернативи, вимоги змінити ситуацію, знайти недостатню інформацію. Суб'єкти навчання повинні здійснити аналіз цих ситуацій, виокремити проблему, розробити способи її вирішення, здійснити відповідні практичні дії. Предметну сторону майбутньої професійної діяльності фахівців потрібно моделювати за допомогою квазіпрофесійних завдань, соціокультурну – через форми спільної діяльності, визначення стратегії і тактики комунікації у професійному середовищі. Це дозволить перейти від теоретичного навчання до практично-професійного застосування набутих знань. Як визначає дослідниця В. Зінченко, «модель діяльності, безперечно, є прикладним дослідженням, оскільки обумовлена заздалегідь визначеною метою та орієнтована на практичне застосування результатів» [17]. Вирішення таких завдань дозволить майбутнім фахівцям нагромаджувати соціально-професійний досвід у його предметному, соціокультурному й психологічному аспектах, розвивати у них мотиваційну й емоційно-вольової сфери, які й забезпечують готовність до самостійної професійної діяльності. Важливого значення слід надавати також імітаційно-ігровому моделюванню соціальних проблем і колізій.

Великого значення для формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв слід надавати належній підготовці науково-педагогічного складу, так як за умов діалогового навчання значення і роль викладача суттєво змінюються. Викладач має дещо трансформувати свої функції посередника між соціумом як відправником інформації й суб'єктом навчання як її реципієнтом «у творця умов» для творчого сприймання повідомлення. Педагог повинен поєднувати в собі як педагога, так і психолога й психотерапевта, володіти високою педагогічною і, що дуже важливо, психологічною культурою, уміти навчати, управляти і спілкуватись, а також нести індивідуальну відповідальність за якісні зміни в процесі

навчання [18]. Велике значення має партнерська позиція викладача, його фасилітативна (підтримка) роль при виконанні суб'єктами навчання як власне комунікативних, так і предметних завдань.

Для належної організації педагогічного спілкування важливе значення має особистісна орієнтація співрозмовників (здатність бачити й розуміти співрозмовника), рівність їх психологічних позицій, тобто відхід педагога від домінування в спілкуванні, повага до права курсантів на власну думку, позицію. Доречним є зауваження В. Масич про те, що «актуальності набуває педагогіка співробітництва, основою якої є навчальний діалог, оскільки педагогіка співробітництва необхідна при вирішенні питань, що не мають однозначного розв'язання» [19]. Для забезпечення діалогічності педагогічного спілкування викладач має визнавати рівність особистісних позицій, забезпечувати відкрите і довірливе спілкування. Вкрай необхідно, щоб викладач у педагогічному діалозі обирав позицію рівноправного співрозмовника, був готовий змінювати свої наміри, думки відповідно до зустрічних реакцій, умів сприймати почуття курсантів, був здатним до емоційного відгуку, а загалом всі учасники комунікації мали змогу викласти свою позицію, шукали рішення з урахуванням думок інших.

Результати дослідження.

Для відповідної підготовки науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв необхідно організувати роботу спеціального семінару «Формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін». На цьому семінарі слід розглянути з викладачами найважливіші питання формування у майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності у процесі викладання гуманітарних дисциплін. Важливо ознайомлювати викладачів з тим, які методи та форми роботи доречно використовувати для формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв, як підтримувати належний психологічний клімат у навчальних колективах. Необхідно приділяти увагу питанням історії становлення комунікативної філософії, трактування особливостей діалогу у філософії, соціології, психології та педагогіці, інше.

Для цілісного уявлення про предмет дослідження та шляхи формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв у процесі вивчення гуманітарних дисциплін важливо використовувати структурно-функціональну модель формування цієї важливої властивості. Модель є сукупністю взаємозалежних компонентів, взаємодія яких забезпечує формування в майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності. Вона передбачає послідовне формування системи знань з теорії соціальної комунікації, норм, цінностей і мотивацій, професійного спілкування,

особистісних якостей, необхідних для ефективної комунікації (соціально-комунікативної взаємодії). Впровадження цієї системи є поетапним процесом, який передбачає чітке визначення цілей, комплексу заходів для кожного етапу системи, ефективного управління на кожному з етапів, що дозволяє відслідковувати стан сформованості соціально-комунікативної компетентності й вчасно вносити необхідні корективи.

Перспективами подальших наукових розвідок є:

- дослідження потенціалу гуманітарних дисциплін для формування ціннісної основи соціально-комунікативної компетентності майбутніх судноводіїв;
- удосконалення методичного забезпечення формування в судноводіїв соціально-комунікативної компетентності при вивченні гуманітарних дисциплін;
- організація самоосвіти майбутніх судноводіїв з питань соціально-комунікативної взаємодії;
- аналіз соціально-комунікативної діяльності випускників на перших етапах професійного становлення;
- визначення основних напрямків розвитку соціально-комунікативної компетентності судноводіїв у системі підвищення кваліфікації.

Висновки.

Основними методичними рекомендаціями щодо формування у майбутніх судноводіїв соціально-комунікативної компетентності можна назвати такі:

- 1) використання компетентнісного, особистісно орієнтованого та діяльнісного підходів, а в їх рамках – проблемного та контекстного навчання;
- 2) структурування змісту навчання відповідно до результатів освіти та базових ціннісних орієнтацій соціально-комунікативної взаємодії майбутніх судноводіїв;
- 3) реалізація потенціалу гуманітарних дисциплін для формування майбутніми судноводіями ціннісного ставлення до діяльності та інших людей;
- 4) використання діалогічних методів для відпрацювання у курсантів навичок міжособистісної взаємодії;
- 5) проектування системи завдань для відпрацювання курсантами навичок прийняття ефективного управлінського рішення;
- 6) належна підготовка науково-педагогічного складу до формування соціально-комунікативної компетентності у майбутніх судноводіїв.

Література:

1. Торский В.Г. Управление судовыми экипажами [Текст]: учеб.-практ. пос. / В.Г. Торский, В. П. Топалов. – 2-е изд., исправ. и дополн. – Одесса: Астропринт, 2011. – 244 с.
2. Бацевич Ф.С. Духовна синергетика рідної мови: Лінгвофілософські нариси: монографія / Ф.С. Бацевич. – К.: ВЦ «Академія», 2009. – 192 с.
3. Мацько Л.І. Культура української фахової мови: навч. посіб./ Л.І. Мацько, Л.В. Кравець. – К.: Академія, 2007. – 360 с.
4. Андреева Г.М. Социальная психология / Г.М. Андреева. – М.: Аспект Пресс, 2004. – 415 с.
5. Орбан-Лембрик Л.Е. Соціальна психологія: навч. посіб. / Л.Е. Орбан-Лембрик. – К.: Академвидав, 2005. – 448 с.
6. Зеер Э.Ф. Психология профессионального развития: учеб. пособие для вузов / Э.Ф. Зеер. – М.: Академия, 2006. – 240 с.
7. Пометун О.І. Компетентнісний підхід в сучасній історичній освіті / О.І. Пометун // Історія в школах України. – 2007. – № 6. – С. 3–12.
8. Буценко С.В. Організаційно-правові засади укомплектування керівного складу суднових екіпажів в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право» / С.В. Буценко; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2006. – 21 с.
9. Козак С.В. Формування іншомовної комунікативної компетенції майбутніх фахівців морського флоту: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / С.В. Козак; Південноукраїнський державний педагогічний університет ім. К.Д. Ушинського. – Одеса, 2001. – 22 с.
10. Чернявская В.С. Формирование коммуникативной культуры в структуре профессионального образования курсантов морского вуза: дисс. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Чернявская Валентина Станиславовна. – Владивосток, 1999. – 187 с.
11. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А.А. Вербицкий. – М.: Высш. шк., 1991. – 148с.
12. The STCW Convention & Code 2010 Manila Amendments. – Режим доступу:
<http://www.imo.org/en/OurWork/humanelement/trainingcertification/pages/stcw-convention.aspx>
13. Філософські абрисы сучасної освіти: монографія / авт. кол. І. Предборська, Г. Вишинська, В. Гайденко, Г. Гамрецька та ін.; за заг. ред. І. Предборської. – Суми : ВТД «Університетська книга», 2006. – 226с.
14. Фрейре П. Педагогіка пригноблених/ П. Фрейре: пер. з англ. – К.: Юніверс, 2003. – 168с.

15. Ключовський Я.А. Філософія діалогу / Я. А. Ключовський; пер. з польськ. Катерини Рассудіної. – К.: Дух і літера, 2013. – 224с.
16. Сисоєва С.О. Інтерактивні технології навчання дорослих: навч.-метод. посіб. / С.О. Сисоєва. – К.: ЕКМО, 2011. – 320с.
17. Зінченко В.О. Тенденції розробки моделі фахівця/ В.О. Зінченко // Наукові записки кафедри педагогіки: зб. наук. праць/ редкол.: Л.С. Нечипоренко та ін.. – Х., 2011. – Вип. XXVII. – С.80-89.
18. Энциклопедия образования // Акад. пед. наук Украины: главный ред. В.Г. Кремень. – К.: Юрсенком Интер, 2008. – 1040с.
19. Масич В.В. Досвід використання діалогічного навчання в практиці сучасної вищої школи/ В.В. Масич// Педагогіка та психологія. – 2013. – Вип. 43. – С. 54–63. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_43_11

References:

1. Torskij, V.G., Topalov, V.P. Upravlenie sudovymi jekipazhami / V.G.Torskij, V. P.Topalov. – Odessa: Astroprint, 2011. – 244с. [in Russian].
2. Batsevich F.S. Dukhovna sinergetika ridnoї movi: Lingvofilosofs'ki narisi / F.S. Batsevich. – Kyiv, “Akademiya”, 2009. – 192с. [in Ukrainian].
3. Mats'ko L.I. Kul'tura ukraїns'koї fakhovoї movi/ L.I. Mats'ko, L.V. Kravets'. – Kyiv, “Akademiya”, 2007. – 360с. [in Ukrainian].
4. Andreeva G.M. Sotsial'naya psikhologiya/ G.M. Andreeva. – Moscow: Aspekt Press, 2004. – 415с. [in Russian].
5. Orban-Lembrik L.E. Sotsial'na psikhologiya / L.E. Orban-Lembrik. – Kyiv: Akademvidav, 2005. – 448с. [in Ukrainian].
6. Zeer E.F. Psikhologiya professional'nogo razvitiya/ E.F. Zeer. – Moscow.: Akademiya, 2006. – 240с. [in Russian].
7. Pometun O.I. Kompetentnisnyj pidkhid v suchasnij istorychnij osviti/ O.I. Pometun // Istoriia v shkolakh Ukrainy. – 2007. – No.6. – S.3–12 [in Ukrainian].
8. Butsenko S.V. Orhanizatsijno-pravovi zasady ukomplektuvannia kerivnoho skladu sudnovykh ekipazhiv v Ukraini, avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. iuryd. nauk: spets. 12.00.07 “Administratyvne pravo i protses; finansove pravo; informatsijne pravo”, Kharkivs'kyj natsional'nyj universytet vnutrishnikh sprav. – Kharkiv, 2006. – 21с. [in Ukrainian].
9. Kozak S.V. Formuvannia inshomovnoi komunikativnoi kompetentsii majbutnikh fakhivtsiv mors'koho flotu, avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. ped. nauk: spets. 13.00.04 “Teoriia i metodyka profesijnoi osvity”, Pivdennoukrains'kyj derzhavnyj pedahohichnyj universytet im. K. D. Ushyns'koho. – Odesa, 2001. – 22с. [in Ukrainian].
10. Chernyavskaya V.S. Formirovanie kommunikativnoy kul'tury v strukture professional'nogo obrazovaniya kursantov morskogo vuza, diss. ... kand. ped. nauk : 13.00.08, Vladivostok, 1999. – 187с. [in Russian].

11. Verbickij A.A. *Aktivnoe obuchenie v vysshej shkole: kontekstnyj podhod*/ A.A. Verbickij. – Moscow: Vysshaya shkola, 1991. – 148c. [in Russian].
12. *The STCW Convention & Code 2010 Manila Amendments*. From <http://www.imo.org/en/OurWork/humanelement/trainingcertification/pages/stcw-convention.aspx>
13. *Filosofs'ki abrysy suchasnoi osvity, monohrafiia, avt. kol. I. Predbors'ka, H. Vyshyns'ka, V. Hajdenko, H. Hamrets'ka ta in. za zah. red. I. Predbors'koi*, Sumy: VTD Universytets'ka knyha, 2006. – 226c. [in Ukrainian].
14. *Frejre P. Pedagogika pryhnoblenykh/ P. Frejre: per. z anhli.*, Kyiv: Yunivers, 2003. – 168c. [in Ukrainian].
15. *Klochovs'kyj Ya. A. Filosofii dialohu/ Ya. A. Klochovs'kyj, per. z pol's'k*, Kyiv: Dukh i litera, 2013. – 224c. [in Ukrainian].
16. *Sysoieva S.O. (2011) Interaktyvni tekhnologii navchannia doroslykh/ S.O. Sysoieva*. – Kyiv: EKMO, 2011. – 320c. [in Ukrainian].
17. *Zinchenko V.O. Tendentsii rozrobky modeli fakhivtsia/ V.O. Zinchenko// Naukovi zapysky kafedry pedagogiky, zb. nauk. prats'/ redkol. L.S. Nechyporenko ta in., Kharkiv, 2011. – vyp. XXVII. – С.80-89* [in Ukrainian].
18. *Jenciklopedija obrazovanija// Akad. ped. nauk Ukrainy: glavnyj red. V.G. Kremen'*. – Kyiv: Jursenkom Inter, 2008. – 1040c. [in Russian].
19. *Masych V.V. Dosvid vykorystannia dialohichnoho navchannia v praktytsi suchasnoi vyschoi shkoly/ V.V. Masych// Pedagogika ta psykholohiia*. – 2013. Vyp.43. – С.54–63 [in Ukrainian]. From http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_ped_2013_43_11